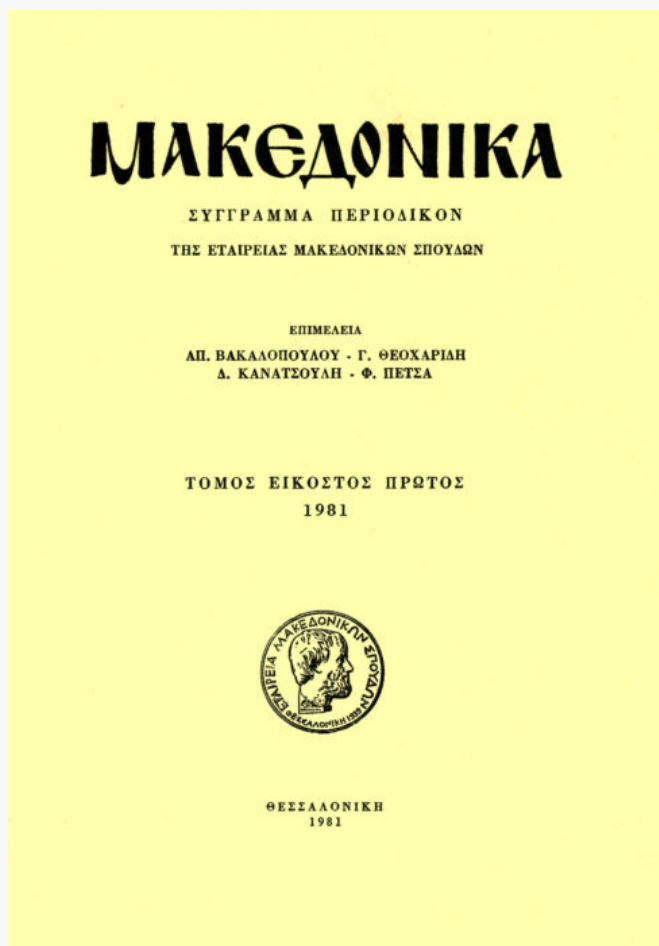

Μακεδονικά

Τόμ. 21, Αρ. 1 (1981)

Η θέση της αρχαίας Σκαπτής Ύλης

Δαμιανός Τσεκουράκης

doi: [10.12681/makedonika.428](https://doi.org/10.12681/makedonika.428)

Copyright © 2014, Δαμιανός Τσεκουράκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσεκουράκης Δ. (1981). Η θέση της αρχαίας Σκαπτής Ύλης. *Μακεδονικά*, 21(1), 76–92.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.428>

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΚΑΠΤΗΣ ΥΛΗΣ

Ὁ τομέας στὸν ὁποῖο ὑστεροῦν κατὰ κανόνα ὅσοι στὰ νεώτερα χρόνια ἀσχολήθηκαν μὲ θέματα σχετικὰ μὲ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴ γύρω περιοχὴ, ὅπως λ.χ. ἱστορικά, ἀρχαιολογικά κ.λ., εἶναι ἡ ἀκριβὴς γνώση τῆς τοπογραφίας αὐτοῦ τοῦ τμήματος τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, πού κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀποτελοῦσε τμήμα τῆς Θράκης. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἐπιστήμονες πού μελέτησαν θέματα τῆς περιοχῆς, βασίστηκαν συχνὰ σὲ πληροφορίες ἀπλῶν χωρικῶν ἢ καὶ σὲ ἐσπευσμένες διαπιστώσεις πού ἔκαναν κατὰ τὴ διελευσὴ τους ἢ, στὴν καλύτερη περίπτωσι, κατὰ τὴ σύντομη διαμονή τους σὲ κάποια ἀπὸ τὶς κωμοπόλεις τοῦ Παγγαίου. Ἐξίσου σοβαρὸ ἐμπόδιο στὴν ἔρευνα τῶν παραπάνω θεμάτων στάθηκε τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐπιστήμονες δὲν ἦταν ἀρκετὰ ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν ἀρχαία γραμματεία καὶ κατὰ συνέπεια δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ ἐρμηνεύσουν σωστὰ τὶς μαρτυρίες τὶς σχετικὲς μὲ αὐτὴ τὴν περιοχὴ. Αὐτὰ τὰ δυὸ μειονεκτήματα γίνονται ἰδιαίτερα αἰσθητὰ στὶς μελέτες πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐξακρίβωσι τῆς θέσις τῆς ἀρχαίας Σκαπτῆς Ὑλῆς, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ πιὸ ὀνομαστὰ ὀρυχεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου αὐτῆς τῆς περιοχῆς τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ τέλος τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. Σ' αὐτὰ τὰ δυὸ σημεῖα κυρίως θὰ ἀφοροῦν οἱ παρατηρήσεις πού θὰ ἀκολουθήσουν, ὥστε, μὲ βάση καὶ τὰ πορίσματα τῶν ἄλλων συναφῶν ἐπιστημῶν, ὅπως λ.χ. τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς γεωλογίας κ.λ., νὰ μπορέσουμε νὰ δώσουμε μιὰ ἀπάντησι στὸ παραπάνω πρόβλημα.

Τὸ ὄρος Παγγαῖο, πού βρίσκεται περίπου ἑκατὸν εἴκοσι χιλιόμετρα ἀνατολικά τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔχει ὕψος 1.956 μέτρα, ἦταν πασίγνωστο στὴν ἀρχαιότητα κυρίως γιὰ δυὸ λόγους: Γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ τὸ περίφημο μαντεῖο αὐτοῦ τοῦ θεοῦ¹, καὶ ἐπίσης γιὰ τὶς μεγάλες ποσότητες

1. Τὸ μαντεῖο τοῦ Διονύσου εἶχε ἰδρυθεῖ ἐπάνω στὶς πιὸ ψηλὲς κορυφές τοῦ Παγγαίου (Ἡρόδ. 7, 111: τὸ δὲ μαντήιον τοῦτο ἔστι μὲν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὑψηλοτάτων) καὶ ἦταν τόσο γνωστὸ στὸν ἀρχαῖο κόσμον ὥστε τὸ συμβουλευτέθηκαν ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ὅπως λ.χ. ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ Ρωμαῖος Ὀκτάβιος (Sueton., Aug. 94, 5. Πβ. R. W. Macan, Herodotus, London 1908, σχόλ. στὸ 7, 111: τοῦ Διονύσου τὸ μαντήιον) κ.ά. Μὲ τὸ Παγγαῖο συνδέεται ὁ μῦθος τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἡδωνῶν Λυκούργου, πού ἀναφέρεται ἡδη ἀπὸ τὸν Ὀμηρον (Ἰλ. Ζ 130). Αὐτὸς ἀντιτάχθηκε στὴ λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ καταδίδωε τὶς τρο-

χρυσοῦ ποῦ ἐκρυβε στὸ ἑδαφός του. Ἐνδεικτικός γιὰ τὸ πόσο ἐνωρίς ἄρχισε ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων αὐτῆς τῆς περιοχῆς εἶναι ὁ μῦθος ὅτι ὁ Κάδμος ἀπὸ τῆ Φοινίκης ἐπινόησε τὴν κατεργασία χρυσοῦ στὸ Παγγαῖο¹. Ἐνῶ ὅμως ἡ παραγωγή πολύτιμων μετάλλων ἄρχισε ἐδῶ ἀπὸ πολὺ παλιά, ἴσως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ, πράγμα ποῦ ἀποδεικνύεται ἀπὸ ἓνα μέρος τῶν ὑπολειμμάτων τῆς κατεργασίας χρυσοῦ στὸ Παγγαῖο², ἡ πρώτη μαρτυρία γιὰ τὴν ὀνομασίαν Σκαπτὴ Ὑλῆ εἶναι πολὺ μεταγενέστερη. Τὴν ἀναφέρει γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ἡρόδοτος κάνοντας λόγο γιὰ τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα σὲ χρυσὸ τῶν κατοίκων τῆς Θάσου ἀπὸ τὴν ἀπέναντι περιοχὴ τῆς Θράκης (*περαία*)³, ποῦ ἔφταναν τὸ ποσὸ τῶν ὀγδόντα ταλάντων⁴.

φοῦς τοῦ καὶ τὸν ἴδιο τὸ θεό. Γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσει λοιπὸν ὁ Διόνυσος τὸν ἔκανε νὰ χάσει τὰ λογικά του καὶ νὰ ἀκρωτηριάσει τὸν ἴδιο τοῦ τὸ γιό παίρνοντάς τον γιὰ κλῆμα. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ, ἐπειδὴ ἡ γῆ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἄγονη, οἱ ὑπήκοοί του μὲ παρότρυνση τοῦ θεοῦ, τὸν ἔδεσαν σὲ μιὰ σπηλιά τοῦ Παγγαίου, ὅπου κατασπαράχθηκε ἀπὸ ἐξαγριωμένα ἄλογα (Ἄ π ο λ λ ὀ δ. Βιβλ. 3,5,1). Σ' αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ σπηλιά, ποῦ κατὰ τὸν Perdrizet (Cultes et mythes de Pangée, Paris-Nancy 1910, 37 κ.έ.), μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν «Ἀσκητότροπα», μιὰ πελώρια φυσικὴ σπηλιά στὴν κορυφὴ τοῦ Παγγαίου πρὸς τὴ ΒΑ πλευρὰ του, πάνω ἀπὸ τὴν κομόπολη Νικησιανή, ἴσως ὑπῆρχε καὶ τὸ μαντεῖο τοῦ θεοῦ. Ἐπάνω στὸ Παγγαῖο κατασπαράχθηκε ἐπίσης καὶ ὁ Ὀρφείας, ἐπειδὴ περιφρονοῦσε τὸ θεὸ Διόνυσον καὶ λάτρευε τὸν Ἀπόλλωνα (Bl. W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Leipzig 1884-86, 1084), καὶ τέλος ἀπὸ αὐτὴν τὴν περιοχὴ καταγόταν καὶ ὁ Ρῆσος (Εὐ ρ. Ρῆς. 39 κ.έ.) μὲ τὰ περίφημα λευκά του ἄλογα, γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου (Κ 434 κ.έ.).

1. Βλ. Σ τ ρ ἄ β., Γεωγρ. 14, 5, 28 (κεφ. 680): *ὁ δὲ Κάδμου* (ἐνν. *πλοῦτος*) (*ἐκ τῶν περὶ Θράκην καὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος* (ἐνν. *ἐγένετο*). Πρβλ. ἐπίσης Plin. Hist. Nat. 7, 56, 197: *auri metalla et flaturam Cadmus Ploenix ad Pangaeum montem* (ἐνν. *invenit*) καὶ Κ λ ἡ μ., Στρωμ. 1, 16, 75: *Κάδμος γὰρ ὁ Φοῖνιξ λιθοτομίααν ἐξεύρε καὶ μέταλλα χρυσοῦ τὰ περὶ τὸ Παγγαῖον ἐπενόησεν ὄρος*.

2. Βλ. H. J. Unger-E. Schütz, Pangaion. Lagerstättenkundliche, bergbauliche und topographisch-archäologische Untersuchungen, München 1980, 25 κ.έ. Οἱ Unger καὶ Schütz δημοσίευσαν μὲ τὸν παραπάνω τίτλο τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν ποῦ ἔκαναν στὴν περιοχὴ τοῦ Παγγαίου τὸ 1976. Ἀργότερα, τὸ 1980, ἐπιχειρήσαν δευτέρη ἐκδοσὴ, σὲ φυλλάδιο, τοῦ πρώτου τμήματος τῆς μελέτης, ποῦ ἐξετάζει κυρίως τὴ γεωλογία τοῦ Παγγαίου, μὲ σκοπὸ νὰ ἀκολουθήσει τὸ δεύτερο μέρος, ποῦ θὰ ἀναφέρεται στὴ θέση τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπανεκδόσῃ τοῦ δευτέρου μέρους δὲν ἔχει γίνει ἀκόμη, ὅταν πρόκειται γι' αὐτὸ τὸ θέμα, θὰ παραπέμψω στὴν πρώτη ἐκδόσῃ.

3. 6,46: *ἡ δὲ πρόσδοξ σφι ἐγένετο ἕκ τε τῆς ἡπειρὸν καὶ ἀπὸ τῶν μετάλλων. ἐκ μὲν γε τῶν ἐκ Σκαπτῆς Ὑλῆς τῶν χρυσεῶν μετάλλων τὸ ἐπίπαν ὀγδόκοντα τάλαντα προσήμ, ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῇ ὄσφρ ἑλάσσω μὲν τούτων, συχνὰ δὲ οὕτως ὥστε τὸ ἐπίπαν Θασίοιςι εὐδαί καρπῶν ἀτελέσι προσήμ ἀπὸ τε τῆς ἡπειρὸν καὶ τῶν μετάλλων ἔτεος ἐκάστον διηκόσια τάλαντα, ὅτε δὲ τὸ πλείστον προσήλθε, τριηκόσια.*

4. Ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι αὐτὸ τὸ ποσὸ δηλώνει βάρος καθαροῦ χρυσοῦ, τότε φτάνουμε σὲ ἀπίστευτα μεγάλους ἀριθμούς, γιατί τὰ ὀγδόντα τάλαντα ἰσοδυναμοῦν μὲ περισσότερα ἀπὸ δυὸ χιλιάδες κιλά. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ βάρος καθαροῦ χρυσοῦ,

Τὴν κυριότητα αὐτῶν τῶν χρυσοφόρων κοιτασμάτων, πού, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, βρισκόταν στὸ Παγγαῖο, εἶχαν οἱ θρακικοὶ λαοὶ ποὺ κατοικοῦσαν σ' αὐτὸ καὶ στὴ γύρω περιοχῇ, δηλ. οἱ Πίερες, ποὺ κατεῖχαν τὴ νότια πλευρὰ τοῦ βουνοῦ πρὸς τὸ μέρος τῆς θάλασσας, οἱ Ὀδόμαντοι, καὶ κυρίως οἱ Σάτρες¹, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὰ ψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα τμήματα τοῦ Παγγαίου, ποὺ ἦταν σκεπασμένα ἀπὸ πυκνὰ δάση καὶ χιονισμένα τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐντόπιους λαοὺς ἔπαιρναν μὲ κάποια μορφὴ σύμβασης τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς οἱ Θάσιοι², οἱ ὁποῖοι διέθεταν σχετικὴ πείρα ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τοῦ νηιοῦ τους.

Οἱ ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν σχετικὰ μὲ τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς διαφέρουν πολὺ μεταξὺ τους. Ἀρκετοὶ ἐρευνητές, ὅπως ὁ Casson³, ὁ Oberhammer⁴, ὁ Quiring⁵, ὁ O. Luschnat⁶ κ.ἀ., ἀποφεύγουν νὰ τὴν προσδιορίσουν, ἐνῶ ἄλλοι τὴν τοποθετοῦν ἢ μακριὰ ἀπὸ τὸ Παγγαῖο, ὅπως λ.χ. ὁ Beaujour⁷ σὲ ἓνα μικρὸ χωριὸ μὲ τὸ ὄνομα Skapdjilar στὰ βόρεια τῆς Κομοτηνῆς⁸, ἢ σὲ μέρη ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ αὐτὸ τὸ βουνό, ἐντούτοις ὅμως δὲν ἀποτελοῦν τμήματά του, ὅπως λ.χ. ὁ U. Kahrstedt⁹

ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀξία του σὲ τάλαντα ἀργύρου (βλ. Perdrizet, Scaptésylé, «Klio» 10, 1910, 27· H. Quiring, Geschichte des Goldes. Die goldenen Zeitalter in ihrer kulturellen und wirtschaftlichen Bedeutung, Stuttgart 1948, 103· Unger, ὁ.π., 17).

1. Ἡρόδ. 7, 112.

2. Αὐτὴ ἡ σύμβαση ἔληξε ἀναγκαστικὰ τὸ 463 π.Χ., ὅταν οἱ κάτοικοι τῆς Θάσου ὑποχρεώθηκαν μετὰ ἀπὸ τριετὴ πολιορκία νὰ συνθηκολογήσουν μὲ τοὺς Ἀθηναίους μὲ σκληροὺς ὅρους (Θουκ. 1, 101). Ἡ φράση τοῦ Θουκυδίδη, τὸ μέταλλον ἀφέντες (ὁ.π.), δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ σημαίνει ὅτι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καὶ ὕστερα τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς ἀνέλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ J. Finley (Thucydides, Cambridge Mass. 1947, 14). Μᾶλλον αὐτὴ περιῆλθε τὴν ὥρα στοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς (βλ. Perdrizet, «Klio» 1910, 17). Μὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴ Θάσο λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων μὲ τὰ λόγια τὰ νέμονται Πίερες κ.λ. (7, 112), χρησιμοποιοῖ χρόνον ἐνεστώτα, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἀκόμη δὲν τὰ κατέλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι.

3. Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926, 69.

4. «Σκαπτὴ Ὑλῆ», RE III A 1 (1927), στήλ. 446.

5. Ὁ.π., 103.

6. «Thukydidés», RE Suppl. XII (1970), στήλ. 1095.

7. Voyage militaire dans l'Empire Othoman, ou description de ses frontières et des principales défenses, soit naturelles soit artificielles, Paris 1829, σ. 235.

8. Μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Beaujour φαίνεται νὰ συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἀ. Σ. Ἀρβανιτόπουλος (Περὶ τοῦ χρυσοῦ τῆς Μακεδονίας «Πολέμων» 5, 1952-54, 83-119), ὁ ὁποῖος στὸ χάρτη τῆς περιοχῆς, μετὰ τὴ σελίδα 112, τοποθετεῖ τὴ Σκαπτὴ Ὑλὴ κάπου στὰ ΒΑ τῆς Ξάνθης.

9. GGN 1931, 188.

κοντὰ στὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνα, ὁ G. Perrot¹ καὶ ὁ Hammond² ἀπέναντι ἀπὸ τῆ Θάσο κοντὰ στὴ θάλασσα κ.ἄ. Αὐτὴ ἡ τελευταία ἄποψη βασίζεται μᾶλλον στὴ μαρτυρία τοῦ Στέφανου τοῦ Βυζάντιου, ὁ ὁποῖος στὰ *Ἐθνικά* του ἀναφέρεται στὰ παραπάνω ὄρυχεῖα μὲ τὰ λόγια *Σκαπτησύλη*³ πόλις *Θράκης μικρὰ ἀντικρὺ Θάσου*. Αὐτὴ ὅμως ἡ πληροφορία, ἡ τελευταία ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα γι' αὐτὴ τὴν ὀνομασία, εἶναι τοῦ 6ου αἰῶνα μ.Χ. καὶ κατὰ συνέπεια πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται μὲ κάποια ἐπιφύλαξη. Ἐπιπλέον εἶναι πολὺ γενικὴ καὶ ἀόριστη. Ἀντικρὺ *Θάσου* δὲν εἶναι ἀπαραιτήτο νὰ ἐννοεῖ μόνο τὴν παραλία· μπορεῖ κάλλιστα νὰ περιλαμβάνει καὶ τὴ γύρω περιοχὴ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι καμιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες μαρτυρίες δὲ συνδέει ρητὰ τὴ Σκαπτὴ Ὑλὴ μὲ τὸ Παγγαῖο. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὸ ὄνομα Σκαπτὴ Ὑλὴ ὅταν κάνει λόγο γιὰ τὰ μεταλλεῖα χρυσοῦ ποὺ εἶχαν οἱ Θάσιοι στὴν ἀπέναντι ξηρὰ (6, 46). Ἀντίθετα ὅταν ἀναφέρεται στὰ ὄρυχεῖα τοῦ Παγγαίου καὶ τὴν κατοχὴ τους ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς (7, 112), δὲ χρησιμοποιοῖ τὴν παραπάνω ὀνομασία. Αὐτὴ ὅμως ἡ παράλειψη μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὴν τύχη, ἢ ἐνδέχεται ὁ Ἡρόδοτος νὰ θεωροῦσε αὐτὴ τὴ σύνδεση ἀατόνοη. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πάντως τὸ γεγονός ὅτι, ὅταν περιγράφει τὴν πορεία τοῦ Ξέρξη μέσα ἀπὸ τὴ Θράκη—κάτι ποὺ τὸν δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ ἀπαριθμήσει τὶς διάφορες πόλεις ποὺ συναντᾷ ὁ Πέρσης βασιλιάς στὸ δρόμο του καὶ νὰ ἀναφέρει τὰ κυριότερα χαρακτηριστικὰ τους—ἡ μόνη πε-

1. Memoire sur l'île de Thasos, «Archives des missions», 2e serie, τ. I, Paris 1864, 16.

2. A History of Macedonia, τ. II, Oxford 1979, 72 κ.ἑ.

3. Καὶ οἱ δύο μορφὲς αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, δηλ. Σκαπτὴ Ὑλὴ καὶ Σκαπτησύλη μαρτυροῦνται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές. Ἡ πρώτη μνεῖται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο *ἐκ μὲν γε τῶν ἐκ Σκαπτῆς Ὑλῆς χρυσέων μετάλλων* κ.λ. (6, 46) δὲ βοηθεῖ στὸ νὰ ἀποφασίσαι κανεῖς ὑπὲρ τῆς μῆς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς, γιὰτὶ μὲ τὴ γραφὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲ φαινόνταν ἂν ἡ γενικὴ ΣΚΑΠΤΗΣΥΛΗΣ προερχόταν ἀπὸ ὀνομαστικὴ Σκαπτὴ Ὑλὴ ἢ Σκαπτησύλη. Σήμερα οἱ ἐκδόσεις προτιμοῦν τὸν πρῶτο τύπο, ποὺ τὸν συναντοῦμε ἐπίσης στὸν *Θεόφραστο* (Περὶ λίθ. 17: *εὐρέθη δὲ ποτε ἐν τοῖς ἐν Σκαπτῇ Ὑλῇ μέταλλοις λίθος* κ.λ.), στὸν Πλούταρχο (Κίμ. 4 καὶ Περὶ φυγ. 15, 605C) καὶ στὸ βιογράφο τοῦ Θουκυδίδου Μαρκελλῖνο (κεφ. 19, 25 καὶ 47). Ὁ ἄλλος τύπος Σκαπτησύλη συναντᾶται σὲ μιὰ ἐπιγραφή (IG I 184-5 καὶ Suppl. σ. 33-34: *φθοῖδες χρυσίου σκαπτησυλικοῦ*), στὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο καὶ σὲ λατινοὺς συγγραφεῖς μὲ τὴ μορφή Scaptensula (Lucr. 6, 810 καὶ Festus σ. 147 Müller). Ὁ Lachmann (T. Lucreti Cari, De rerum natura, Berolini 1871⁴, 395) εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὸ σ τοῦ δευτέρου τύπου εἶναι ἡ δασεῖα τῆς λέξης ὕλη, ἀλλὰ ὁ Perdrizet («Klio» 1910, 24 ὑποσ. 1) παρατηρεῖ ὅτι στὴν ἰωνικὴ διάλεκτο ποὺ χρησιμοποιοῦνταν σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ τῆς Θράκης δὲν πρέπει νὰ ἀκούγονταν ἡ δασεῖα στὴν προφορά. Πιὸ πιθανὴ φαίνεται ἡ ἄποψη ὅτι ὁ τύπος Σκαπτησύλη ὀφείλεται σὲ παρεξήγηση, γιὰτὶ τὸ ΣΚΑΠΤΗΣΥΛΗΣ τοῦ Ἡροδότου τὸ ἐξέλαβαν λανθασμένα ὡς γενικὴ τοῦ Σκαπτησύλη καὶ ὄχι τοῦ σωστοῦ Σκαπτὴ Ὑλῆ (βλ. Oberhammer, ὁ.π.).

ριοχή που του φέρνει στο νοῦ παραγωγή χρυσοῦ εἶναι τὸ Παγγαῖο, καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχε ἡ Σκαπτή "Υλῆ, τὸ πιὸ περίφημο κέντρο παραγωγῆς χρυσοῦ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Μὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ὅτι δηλ. ἡ Σκαπτή "Υλῆ βρισκόταν στὸ Παγγαῖο, συμφωνοῦν οἱ περισσότεροι μελετητές, δὲ συμπίπτουν ὅμως οἱ γνώμες τους στὸ θέμα τῆς τοποθέτησής της σὲ ἓνα συγκεκριμένο τμήμα του. Ὁ Perdrizet στὴν ἐξοχὴ μελέτη του γιὰ τὴ Σκαπτή "Υλῆ καὶ τὴν ἱστορία της (βλ. σ. 76, ὑποσ. 4) ἀποφεύγει νὰ ἀναφέρει μὲ ἀκρίβεια τὴ θέση της, ἀλλὰ στὸ χάρτη τῆς περιοχῆς, στὴ σελίδα 15, τὴ σημειώνει μὲ ἐπιφύλαξη στὴ θέση ποὺ βρίσκεται ἡ σημερινὴ Νικήσιανη¹ καὶ ὄχι, ὅπως πιστεύει ὁ Casson (ὁ.π., 69 καὶ 76), στὴν Εἰκοσιφοίνισσα. Ὁ J. Rouilloux² τὴν τοποθετεῖ ἄοριστα στὶς ἀνατολικὲς πλαγιὲς τοῦ Παγγαίου, ὁ Δ. Λαζαρίδης³ στοὺς λόφους ποὺ χωρίζουν τὶς κοινότητες Νικήσιανης καὶ Παλαιοχωριοῦ, ἐνῶ οἱ Unger καὶ Schütz⁴ σὲ μιὰ τοποθεσίᾳ ποὺ βρίσκεται ἀνατολικά τῆς τελευταίας κομόπολης.

Ἐνδειξὴ γιὰ τὸ ὅτι ἡ Σκαπτή "Υλῆ βρισκόταν στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία γιὰ τὴν κατεύθυνση ποὺ ἀκολούθησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν ἐκστρατεία τους τοῦ 464 π.Χ. Οἱ στρατηγοὶ Σωφάνης καὶ Λέαγρος, μετὰ τὴν κατάληψη τῶν Ἐννέα Ὁδῶν κοντὰ στὸν κόλπο τοῦ Στρυμόνα, προχώρησαν μὲ δέκα χιλιάδες στρατὸ πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ποὺ τὸ κατεῖχαν οἱ Ἡδωνοί, με σκοπὸ, ὅπως μᾶς βεβαιώνει ὁ Ἡρόδοτος⁵, νὰ καταλάβουν τὰ χρυσορυχεῖα τῆς περιοχῆς, τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ἄλλα ἀπὸ τὰ περίφημα αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τῆς Σκαπτῆς "Υλῆς⁶, ποὺ ἓνα χρόνο ἀργότερα ἀναγκάστηκαν οἱ Θάσιοι νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν μετὰ τὴν παράδοση τοῦ στόλου τους στοὺς Ἀθηναίους. Αὐτὰ τὰ μεταλλεῖα τὰ γνώριζαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶχε καταφύγει ἐδῶ ὁ Πεισίστρατος, ὅταν ἐξόρι-

1. Ἡ πρώτη γνωστὴ μνεία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς τῆς κομόπολης, ποὺ βρίσκεται στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Δράμα καὶ τοὺς Φιλίππους, γίνεται σὲ δύο τριγύλλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ἓνα τοῦ πατριάρχου Μαξίμου Β' τὸ 1477 καὶ ἓνα τοῦ Διονυσίου Α' τὸ 1490, ποὺ ὀρίζαν τὶς σχέσεις τῆς Εἰκοσιφοίνισσας μὲ τὴν παραπάνω κοινότητα. Σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα «Νικήσιανη» ἔχουν προταθεῖ διάφορες ἐτυμολογίες. Ἡ τελευταία ἀπὸ αὐτὲς εἶναι τοῦ Δ. Σ α μ σ ἄ ρ η, ὁ ὁποῖος συσχετίζει αὐτὴ τὴν ὀνομασίᾳ μὲ τὸ vicani Nicaenses μᾶς λατινικῆς ἐπιγραφῆς, ποὺ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ κομόπολης μὲ τὸ ὄνομα Νίκη. (Ἡ θέση τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς κώμης Νίκης «Μακεδονικά» 20 1980, 487 κ.ἑ.).

2. Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos, Paris 1954, σ. 154.

3. Thasos and its Peraia, Athens 1971, σ. 4 κ.ἑ.

4. 1976, 17, 25 καὶ 28.

5. 9,75: αὐτὸν δὲ Σωφάνεα..., Ἀθηναίων στρατηγέοντα ἅμα Λεάγρῳ τῷ Γλαύκωνος ἀποθανέντῳ ὑπὸ Ἡδωνῶν ἐν Δάτῳ περὶ τῶν μετάλλων τῶν χρυσεῶν μαχόμενον.

6. Βλ. καὶ Δ. Σ α μ σ ἄ ρ η, Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 48.

ριστος γύρω στὰ μέσα τοῦ βου αἰώνα προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσαι τὸν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπάνοδο του χρυσό¹, καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ Μιλτιάδη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴ νίκη στὸν Μαραθῶνα ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πλοῖα καὶ στρατὸ μὲ τὴν ὑπόσχεση νὰ φέροι πολλὸ χρυσάφι, χωρὶς νὰ φανεράνει ἀπὸ ποῦ², ἀλλὰ ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ Παγγαῖο. Ὁ Σωφάνης λοιπὸν μὲ τὸν Λέαγρο προχώρησαν ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ Παγγαίου, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσαν νὰ φθάσουν στὸ στόχο τους, γιὰτὶ κατατροπώθηκαν μέχρι τὸν τελευταῖο ἀπὸ τὶς ἐνωμένους θρακικὰς φυλὰς τῆς περιοχῆς, ποὺ τοὺς ἐπιτέθηκαν αἰφνιδιαστικὰ στὸ Δάτο, ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος (δ.π., 75), ἢ μᾶλλον στὸν Δραβήσκο, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θουκυδίδης³, ποὺ γνώριζε καλύτερα τὴν περιοχὴ, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος εἶχε ἐδῶ οἰκονομικὰ συμφέροντα⁴. Ἡ τοποθέτησις τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς στὴ νότια

1. Βλ. Ἀριστ., Ἀθην. πολ. 15, 2: ἐκεῖθεν δὲ παρήλθεν (ἐνν. ὁ Πεισίστρατος) εἰς τοὺς περὶ τὸ Παγγαῖον τόπους, ὅθεν χρηματισάμενος κ.λ. Πβ. J. W. Cole, Peisistratus on the Strymon, G and R 22 (1975) 42 κ.ε.

2. Βλ. Ἡρόδ. 6, 132. Πρβλ. Obst, Miltiades, RE XV 2 (1932) 1703 κ.ε.

3. 1, 100: προελθόντες δὲ τῆς Θράκης εἰς μεσσηνίαν διεφθάρσαν ἐν Δραβησκή τῇ Ἰδωνικῇ ὑπὸ τῶν Θρακίων ξυμπάντων. Βλ. ἐπίσης 4, 102 καὶ Παυσ. 1, 29, 4. Ἡ ἀρχαία ὀνομασία Δραβήσκος διατηρήθηκε ὡς τὰ νεώτερα χρόνια μὲ τὸν τύπο Σδραβήκι, ὀνομα ἐνὸς μικροῦ χωριοῦ κάπου δεκατρία χιλιόμετρα ἀπὸ τὶς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνα. Μὲ αὐτὴ τὴν κομῶπολη ταυτίζουσι τὴν ἀρχαίαν Δραβήσκο οἱ περισσότεροι μελετητές, διαφωνώντας μὲ τὸν πίνακα Peutinger, ποὺ τὴν τοποθετεῖ σὲ ἀπόστασις περίπου δεκαεννία χιλιομέτρων ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, στὸ δρόμο πρὸς τὴν Ἡράκλεια τῆς Σιντικής. Γιὰ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. P. Collart, Philippos, Paris 1937, σ. 67, ὑποσ. 1.

4. Γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸ τμήμα τῆς Θράκης ποὺ βρισκόταν ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Θάσο καὶ κατὰ συνέπειαν μὲ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴ Σκαπτὴ Ὑλὴ μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης μὲ τὰ λόγια: Ὁ Βρασίδας δεδιὼς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτῆσιν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκη καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἡπειρωτῶν κ.λ. (4, 105). Τὸ πρόβλημα εἶναι πῶς ὁ Θουκυδίδης, ἓνας Ἀθηναῖος πολίτης, κατεῖχε μεταλλεῖα σὲ μιὰ περιοχὴ ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴ σφαῖρα πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῶν Ἀθηναίων. Ὁ βιογράφος τοῦ Μαρκελλίνου δικαιολογεῖ αὐτὸ τὸ γεγονός μὲ τὸν ισχυρισμὸ ὅτι αὐτὰ τὰ κτήματα ἦταν προῖκα τῆς γυναίκας του ποὺ καταγόταν ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Θράκης (κεφ. 19). Ἐδῶ παρέμεινε κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσάχρονης ἐξορίας του (κεφ. 47) καὶ ἐδῶ ἔγραφε τὴν ἱστορίαν του κάτω ἀπὸ ἓναν πλάτανο (κεφ. 25). Ἡ ἀξιοπιστία ὅμως μερικῶν ἀπὸ αὐτὰς τὶς μαρτυρίες τοῦ Μαρκελλίνου, ποὺ πρέπει νὰ ἔζησε τὸν 6ο αἰώνα μ.Χ. (βλ. Bux, Marcellinus, RE XIV 2, 1930, στήλ. 1481. O. Luschnat, Die Thukydidescholien, «Philologus» 98, 1954, 44 ὑποσ. 2) ἀμφισβητεῖται ἀπὸ μερικοὺς φιλόλογους (βλ. von Wilamowitz, Die Thukydideslegende, «Hermes» 12, 1887, 329. Finley, δ.π., 10). Ὅπως σωστά παρατηρεῖ P. Perdrizet («Klio» 1910, 21 κ.ε.), ὁ Μαρκελλίνος, καθὼς καὶ ὁ Πλούταρχος (Κίμ. 4, 2: τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θράκην ἐκέκτητο) παρεξήγησαν τὴ φράσι τοῦ ἴδιου τοῦ Θουκυδίδου: κτῆσιν... χρυσείων μετάλλων ἐργασίας, ἢ ὅποια σημαίνει ὅτι ἀπλῶς εἶχε τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ὀρυχείων χρυσοῦ, ἴσως μὲ

πλευρά του Παγγαίου αποκλείεται, γιατί σε μιὰ τέτοια περίπτωση οί 'Αθηναίοι μπορούσαν νὰ ἀκολούθησουν ἕναν εὐκολότερο δρόμο πρὸς αὐτὴ μέσα ἀπὸ τὴν κοιλάδα ποὺ κατεῖχαν οἱ Πίερες, χωρὶς νὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουν τὸ γύρο τοῦ βουνοῦ.

Ἀλλὰ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐνδείξεις, ὑπάρχουν καὶ στοιχεῖα ποὺ μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἀποδείξεις γιὰ τὴν τοποθέτηση τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου. Πρόκειται γιὰ τὰ ἄφθονα ὑπολείμματα ἀπὸ τὴν κατεργασία χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σ' αὐτὴ τὴν περιοχή, ποὺ τὰ εἶχαν προσέξει ἤδη οἱ περιηγητὲς τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας. Ὁ Ρ. Belon λ.χ. ἀναφέρει ὅτι πηγαίνοντας πρὸς τοὺς Φιλίππους πρὶν ἀπὸ τὸ 1554 ἄφησε δεξιά του τὰ ὄρυχεῖα τῆς Καστανιάς¹. Μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐννοοῦσε ἢ γενικὰ τὸ δρος Παγγαίου, γιατί αὐτὸ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας ὀνομαζόταν καὶ Κεστανὲ Ντάγκ, ἐξαιτίας τῶν ἄφθονων δέντρων αὐτοῦ τοῦ εἶδους²,

κάποια μορφή σύμβασης ἀνάλογη μὲ ἐκείνη ποὺ ἴσχυε γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Θάσου στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ., καὶ ὅχι ὅτι κατεῖχε κτήματα στὴ Σκαπτὴ Ὑλῇ. Αὐτὲς οἱ σχέσεις τοῦ Θουκυδίδη μὲ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς ὀφείλονται μᾶλλον στὴν καταγωγή του. Ὅπως δείχνει τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του «Ὀλορος» (βλ. Θ ο υ κ. 4,104), ὁ μεγάλος ἱστορικός ἦταν ἀπόγονος τοῦ μαραθωνομάχου Μιλτιάδη, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ὅταν ἦταν διοικητὴς τῆς Χερσονήσου, εἶχε παντρευτεῖ τὴν Ἥγησιπύλη, κόρη τοῦ βασιλιά τῶν Θρακῶν Ὀλόρου (6, 39). Ὁ βαθμὸς συγγένειας τοῦ πατέρα τοῦ Θουκυδίδη μὲ τὸν Μιλτιάδη δὲν εἶναι δυνατό νὰ προσδιοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια (βλ. Β u x, δ.π., 1486: L u s c h n a t, Thukydides, RE Suppl. XII, 1970, στήλ. 1089), ἀλλὰ ὑπάρχει ἡ πιθανότητα νὰ ἦταν καὶ ἐγγονὸς του (βλ. J. d e R o m i l l y, Thucydide I, Paris 1953, Budé, VIII). Ἄν ὁμοῦς ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ Ὀλορος ἦταν βασιλιάς ἐνὸς θρακικοῦ λαοῦ ποὺ κατοικοῦσε κοντὰ στὴ Χερσονήσο, λ.χ. τῶν Δολόγκων, πρᾶγμα ποὺ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τοὺς H o w καὶ W e l l s (A Commentary on Herodotus, Oxford 1912, ἀνατ. 1968, 76) καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν L u s c h n a t, Der Vatersname des Historikers Thukydides, «Philologus» 100, 1956, 138 ὅπως 3), τότε εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ σχέσεις τοῦ Θουκυδίδη μὲ τοὺς θρακικοὺς λαοὺς τοῦ Παγγαίου. Γι' αὐτὸ ἄλλοι ἐρευνητὲς ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ Ἥγησιπύλη ἦταν κόρη ἐνὸς βασιλιά τῶν Σαπαίων, ποὺ κατοικοῦσαν στὴν περιοχή τοῦ ποταμοῦ Νέστου (βλ. O b s t, δ.π., 1681 καὶ 1703: J. W i e s n e r, Die Thraker. Studien zu einem versunkenem Volk des Balkanraumes, Stuttgart 1963, 81. Ἐπίσης K l. P a u l y, λ. Ὀλορος), ἢ μᾶλλον τῶν Σατρῶν τοῦ Παγγαίου (βλ. E. C a v a i g n a c, Miltiade et Thucydide, RPh 3, 1929, 284). Ἡ παρουσία τοῦ Μιλτιάδη στὸ Παγγαίον μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἂν λάβει κανεὶς ὑπὸψη τὴν πληροφωρία ὅτι αὐτὸς ὑποχρεώθηκε νὰ ἐγκαταλείψει προσωρινὰ τὴν Χερσονήσο γύρω στὰ 510-506 π.Χ., γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν ὀργὴν τοῦ Δαρείου ποὺ ξεσήκωσε τοὺς Σκύθες ἐναντίον του (βλ. Ἡ ρ ὁ δ. 6,40. Πρβλ. καὶ C a v a i g n a c, δ.π., 284 κ.έ.). Αὐτὴ ἡ συγγένεια μὲ τοὺς Σάτρες ἦταν ἀσφαλὲς ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἐγινε δεκτὸς ὁ Θουκυδίδης στὴν περιοχή τῶν ὄρυχείων τοῦ Παγγαίου. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἐδῶ στὴ Σκαπτὴ Ὑλῇ πέθανε (βλ. Π λ ο ὕ τ. Κίμ. 4 καὶ Μαρκελ. 45), ὁπότε ὁ τάφος του στὰ «Κιμώνεια μνήματα» στὴν Ἀθῆνα ὅαυ πρέπει νὰ ἦταν ἀπλῶς ἕνα κενοτάφιο (βλ. Β u x, δ.π., 1484).

1. Les observations de plusieurs singularités et choses mémorables... 1554, 56.

2. Βλ. Σ. Μ ε ρ τ ζ ῖ δ η, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμένα τοποθετηθεῖς τῶν, Δράμα 1885, σ. 69.

ὅπως καὶ Πουρνάρ Ντάγκ, ἀπὸ τὰ ἄφθονα πουρνάρια ποὺ κάλυπταν ἰδίως τοὺς πρόποδες του¹, ἢ ἀναφερόταν εἰδικότερα σὲ μιὰ τοποθεσία στὴν κοιλάδα τῆς Νικήσιανης. Αὐτὴ ἡ τοποθεσία ὀνομάζεται σήμερα «Σομποτόζ» καί, σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες τῶν γεροντοτέρων, ἦταν γνωστὴ παλιότερα ὡς Κεσανὲ Ντάγκ. Μᾶλλον πρέπει νὰ συμβαίνει τὸ δεύτερο, γιατί ὁ ἴδιος ὁ Belon χρησιμοποιεῖ λίγο πιὸ πάνω στὴν ἴδια σελίδα τὴν ὀνομασία «Παγκαῖο», ὁπότε θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ τὸ ὀνομάζει διαφορετικὰ λίγες σειρὲς πιὸ κάτω. Ὁ D. Heuzey² μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ μόνα ἴχνη μετάλλων ποὺ εἶδε ἦταν τῆς κοιλάδας τοῦ Παλαιοχωριοῦ. Ὁ Μερτζίδης³ κάνει λόγο γιὰ ἀρχαῖα ὀρυχεῖα ἐπάνω ἀπὸ τὶς κοινότητες Νικήσιανης καὶ Παλαιοχωριοῦ, ἐνῶ ὁ Verkonie⁴ εἶχε ἀκούσει ὅτι ὑπάρχουν τέτοια ἀνάμεσα στὴν Πραβίστα (σημερινὴ Ἑλευθερούπολη) καὶ τὴν Εἰκοσιφοίνισσα, προσθέτοντας ὅτι τὶς πληροφορίες αὐτὲς τὶς πῆρε ἀπὸ ἕναν κάτοικο τῆς Νικήσιανης. Σ' αὐτῆς τῆς τελευταίας τὰ ἄφθονα, ὅπως τὰ χαρακτηρίζει, ὑπολείμματα ἐπεξεργασίας μετάλλων καὶ τὰ ἴχνη ἐργαστηρίων ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τοῦ Casson ὁ M. Festugière⁵. Στὰ ὀρυχεῖα τῆς Νικήσιανης ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ ὁ Quiring (δ.π., 102).

Ὁφείλουμε πάντως νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι αὐτοὶ οἱ παλαιότεροι περιηγητὲς καὶ ἐρευνητὲς εἶχαν κατὰ κανόνα ἐλλιπέστατη γνῶση τῆς περιοχῆς. Ἡ ἀκρίβεια τῶν στοιχείων ποὺ ἀναφέρουν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀξιοπιστία τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔτυχε νὰ τοὺς δώσουν πληροφορίες. Ἀκόμη καὶ ἐπιστήμονες τῶν ὁποίων οἱ ἐργασίες ἦταν κατὰ τὰ ἄλλα ἀξιόλογες, ὅπως λ.χ. ὁ Casson, πέφτουν σὲ τέτοια λάθη. Ἔτσι ὁ τελευταῖος ὁμολογεῖ ὅτι δὲ βρῆκε σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἴχνη ἐργαστηρίων (δ.π., 65). Χαρακτηριστικὸ ἐπίσης κακῆς πληροφόρησης εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἴδιος τοποθετεῖ τὶς «Ἀσημότρυπες», γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ γίνει λόγος πιὸ κάτω, κοντὰ στὴν κοινότητα Μεσορόπης, στὴ νότια πλευρὰ τοῦ Παγγαίου (δ.π.), ἐνῶ αὐτὲς βρίσκονται στὴν πλευρὰ τῆς Νικήσιανης.

Κανέναν ἀπὸ τοὺς προηγούμενους μελετητὲς, μὲ μόνη ἴσως ἐξαίρεση τὸν Perdizet, δὲν ἀσχολήθηκε εἰδικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἐξακρίβωσης τῆς θέσης τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς. Μὲ αὐτὸ ἀσχολήθηκαν πρόσφατα οἱ H. J. Unger καὶ E. Schütz σὲ μιὰ μελέτη ποὺ ἐξετάζει βασικὰ τὴ γεωλογία τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου (βλ. παραπάνω, σ. 77, ὑποσ. 2). Καὶ αὐτὴ ὁμῶς ἡ ἐργασία δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες ποὺ ἐπισημάναμε στὰ ἔργα τῶν προ-

1. Βλ. C. M. Danov, *Altthrakien*, Berlin-New York 1976, σ. 107.

2. *Mission archéologique de Macédoine*, Paris 1867, 27.

3. Οἱ Φίλιπποι. Ἐρευναι καὶ μελέται χωρογραφικαί, Κωνσταντινουπόλις 1897, σ. 54.

4. *Esquisse topographique de la Macédoine* (στὰ ρωσικά), Saint-Petersbourg 1889, 96.

5. Βλ. Casson, δ.π., 65 ὑποσ. 4.

ηγούμενων έρευνητών. Οί δυό Γερμανοί έρευνητές μελέτησαν όρισμένα τμήματα του Παγγαίου πολύ προσεκτικά, ένώ άλλα σχεδόν τὰ άγνοούν. Έτσι στο μεγαλύτερο μέρος της μελέτης τους ασχολούνται με τὰ υπολείμματα καταγραφείας μετάρλων καθώς και τή γεωλογική σύσταση της κοιλάδας του Παλαιοχωριού, ένώ ως ένα μεγάλο βαθμό άγνοούν τὰ θέματα τὰ σχετικά με τήν περιοχή της Νικήσιανης. Αυτό τὸ τελευταίο τὸ όμολογούν και οί ίδιοι προσθέτοντας ότι προτίθενται νά συμπληρώσουν τή μελέτη αὐτῆς της τελευταίας στο μέλλον (βλ. 1976, 27). Αυτό όμως δέν τούς έμποδίζει νά τοποθετήσουν, όπως είδαμε, με βεβαιότητα τή Σκαπτή "Υλη σέ μιὰ περιοχή άνατολικά της σημερινῆς κομόπολης του Παλαιοχωριού (δ.π., 17).

Άλλά ως δοῦμε αναλυτικότερα τὰ επιχειρήματα στα όποία στηρίζονται οί Unger και Schütz για νά τεκμηριώσουν τήν παραπάνω άποψή τους. Ός πρώτο επιχειρήμα αναφέρουν τὸ μέγεθος, τὸν αριθμό και τήν ηλικία τών ύπολειμμάτων¹. Υποστηρίζουν λοιπόν ότι ή έκταση και ή ποσότητα τών σωρών τών ύπολειμμάτων είναι πολύ μεγαλύτερη στο Παλαιοχώρι από δ,τι στη Νικήσιανη (1980, 20). Στην τελευταία διαπίστωσαν μόνο έξι σωρούς, ένώ στο Παλαιοχώρι έννέα. Μιά όμως προσεκτικότερη έρευνα θά έδειχνε άκριβώς τὸ αντίθετο. Βέβαια σήμερα οί περισσότεροι σωροί της Νικήσιανης έχουν διασκορπιστεί από άνεύθυνους λατόμους μαρμάρων, οί όποιοι χρησιμοποιούν τις καμινίες για έπίστρωση τών δασικῶν δρόμων. Άλλά και τὰ υπολείμματα πού βρίσκονται άκόμη στη θέση τους είναι άρκετά για νά δείξουν τὸν αριθμό και τήν έκταση τών σωρών. Μάλιστα όλοι οί κάτοικοι ηλικίας κάτωκοι της Νικήσιανης θυμούνται ότι αὐτοί οί σωροί ήταν άθικτοι πριν από είκοσι περίπου χρόνια. Λαμβάνοντας λοιπόν κανείς όλα αὐτά υπόψη είναι εύκολο νά διαπιστώσει ότι μέσα στη Νικήσιανη και γύρω από αὐτήν υπάρχουν τουλάχιστο έντεκα μεγάλοι σωροί από καμινίες, ό καθένας από τούς όποιους έχει κατά μέσον όρο έκταση ένα τετραγωνικό χιλιόμετρο και ύψος δύο ως τέσσερα μέτρα.

Άρχίζοντας από τὸ άνοιγμα της κοιλάδας πρὸς τήν πεδιάδα τών Φιλίππων υπάρχουν από Β πρὸς Ν σέ μιὰ άπόσταση περίπου τεσσάρων χιλιομέτρων οί έξῆς σωροί από καμινίες:

1) Ένας στους πρόποδες του λόφου στα άνατολικά της Γεωργιανῆς, μιὰς κομόπολης πού αποτελεί συνέχεια της Νικήσιανης. Ό σωρός αὐτός βρίσκεται άκριβώς στη θέση όπου σήμερα είναι ή αὐλή του Δημοτικοῦ Σχολείου Γεωργιανῆς. Σήμερα έχει διασκορπιστεί έντελῶς, άλλα υπάρχουν άκόμη καμινίες σέ όλη τή γύρω περιοχή.

1. Οί κάτοικοι της περιοχῆς τὰ όνομάζουν «τσικουρίες», κάτι πού χωρίς άμφιβολία αποτελεί έφθαρμένη μορφή της άρχαίας ελληνικής λέξης *σκαρία*.

2) Σὲ ἀπόσταση πεντακοσίων περίπου μέτρων, πάντα κοντὰ στοὺς πρόποδες τοῦ ἴδιου λόφου, ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὰ σύνορα τῶν δύο κομποπόλεων.

3) Στὴν κοινότητα Νικήσιανης περίπου διακόσια πενήντα μέτρα νοτιότερα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἀννας. Ὁ σωρὸς αὐτὸς βρισκόταν στὴν ἀνατολικὴ ὄχθῃ τοῦ χειμάρρου, βάθους εἴκοσι ὡς τριάντα μέτρων, ποὺ διασχίζει τὴ Νικήσιανη καὶ τὴ Γεωργιανὴ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου καὶ καταλήγοντας στὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων σὲ παραπόταμο τοῦ Ἀγγίτη. Καὶ αὐτὸς ὁ σωρὸς, ὅπως καὶ ὁ προηγούμενος, ἔχει σήμερα διασκορπιστεῖ. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ποὺ βρισκόταν ὁ σωρὸς, ἡ κατάβαση στὸ ρέμα εἶναι εὐκόλῃ καὶ ὑπάρχει μονοπάτι ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀπέναντι πλευρά.

4) Ἐξω ἀπὸ τὴ Νικήσιανη σὲ ἀπόσταση σαράντα ὡς πενήντα μέτρων ἀνατολικά ἀπὸ τὸ παρεκκλήσι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὸ λόφο. Ὅλοι οἱ σωροὶ ποὺ ἀναφέραμε ὡς τώρα βρίσκονται ἀνατολικά ἀπὸ τὸ χεῖμαρρο. Οἱ ὑπόλοιποι, ποὺ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, βρίσκονται στὴ δυτικὴ του ὄχθῃ, σὲ σημεῖα ὅπου ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στοὺς πρόποδες τοῦ δυτικοῦ λόφου σχηματίζονται διάφορα πλατῶ μὲ σχετικὴ εὐρυχωρία, ποὺ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὶς ἐργασίες τῆς ἐκπύρωσης τοῦ μεταλλεύματος. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἐπίσης ὅτι κατὰ κανόνα οἱ σωροὶ αὐτοὶ βρίσκονται σὲ σημεῖα ὅπου ἡ κατάβαση στὸ χεῖμαρρο εἶναι εὐκόλῃ. Αὐτοὶ οἱ ὑπόλοιποι εἶναι:

5) Ἐνας σὲ ἀπόσταση τετρακοσίων περίπου μέτρων νοτιότερα ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Κοκκινοχώματα». Τὸ μεγαλύτερο μέρος του ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ τοὺς λατόμους ἄλλου, ἀλλὰ τὰ ὄρια του εἶναι ἀκόμῃ εὐδιάκριτα.

6-8) Ἑκατὸ μέτρα πιο πάνω, πάντα μὲ κατεύθυνση πρὸς τὰ νότια, δηλ. πρὸς τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου, ὑπάρχουν ἄλλοι τρεῖς σωροί, σχεδὸν συνεχόμενοι μεταξύ τους, συνολικοῦ μήκους γύρω στὰ ἐξήντα πέντε μέτρα.

9) Σὲ ἀπόσταση 80-100 μέτρων ἄλλος, τοῦ ὁποῖου μεγάλο μέρος ἔμεινε ἄθικτο.

10) Εἴκοσι μέτρα πιο ἐπάνω ἕνας ἄλλος μὲ ἀκόμῃ μεγαλύτερες διαστάσεις.

11) Ὁ μεγαλύτερος ἴσως ἀπὸ ὅλους βρίσκεται στὸ σημεῖο ὅπου πρὶν ἀπὸ τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου ἡ κοιλάδα, ποὺ ἦταν ὡς ἐδῶ στενὴ, πλαταίνει καὶ σχηματίζει ἕνα ἐπίπεδο μέρος περίπου κυκλικὸ μὲ διάμετρο 1.500-2.000 μέτρων, γνωστὸ στοὺς ἐντόπιους ὡς «Λιβάδι». Αὐτὸς ὁ σωρὸς ἔχει τὶς ἐξῆς διαστάσεις: μήκος ὀγδόντα περίπου μέτρων, πλάτος σαράντα μὲ πενήντα, καὶ ὕψος, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ ἕνα σημεῖο στὸ κέντρο ποὺ τὸ κατέσκαψαν οἱ ἐκσκαφεῖς πρόσφατα, 4-5 μέτρων.

Μὲ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν γίνεται φανερό ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν σωρῶν στὴν κοιλάδα τῆς Νικήσιανης εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Παλαιοχωριοῦ

καί ακόμη μεγαλύτερος είναι ο συνολικός όγκος των υπολειμμάτων, γιατί στο Παλαιοχώρι μόνολάχιστοι σωροί υπάρχουν που θα μπορούσαν να συγκριθούν ως προς το μέγεθος με αυτούς της Νικήσιανης.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο, σύμφωνα με τους ίδιους έρευνήτες, το Παλαιοχώρι πρέπει να θεωρηθεί ως η θέση της Σκαπτής Ύλης είναι το όνομα αυτής της κωμόπολης (1976, 14). Αυτό όμως δεν μπορεί να θεωρηθεί ως σοβαρό επιχείρημα. Ίσως το όνομα να αποτελεί ανάμνηση της ύπαρξης ενός παλαιού οικισμού, αλλά αυτό δεν αποδεικνύει τίποτε. Άλλωστε το όνομα Παλαιοχώρι είναι πολύ συνηθισμένο ως ονομασία χωριού και δεν είναι απαραίτητο σε όλες τις περιπτώσεις που άπαντά να υποδηλώνει όπωςσδήποτε οικισμούς μις τόσο παλαιās εποχής.

Ός τρίτο επιχείρημα χρησιμοποιούν το ότι η περιοχή αυτής της κωμόπολης ήταν καλά οχυρωμένη. Κατά την οψιμη εποχή του χαλκού (μυκηναϊκή) φρουρούνταν από το Παλαιόκαστρο¹, έναν οχυρωμένο οικισμό επάνω σε ένα λόφο ανάμεσα στις κοινότητες Νικήσιανης και Παλαιοχωριού, αλλά μάλλον προς την πλευρά της δεύτερης, και αργότερα από το ελληνιστικό κάστρο επάνω σε άλλο λόφο, που έλεγχει την έξοδο της κοιλάδας προς την πεδιάδα των Φιλίππων (βλ. δ.π., 25 κ.ε., 28).

Αν όμως λάβει κανείς υπόψη την οργάνωση των θρακικών φύλων και τις μεταξύ τους σχέσεις, αντιλαμβάνεται ότι μιιά οποιαδήποτε περιοχή μέσα στο χώρο της κυριαρχίας τους δεν είχε όπωςσδήποτε ανάγκη από οχυρωματικά έργα για να είναι ασφαλής, τη στιγμή που σε πολύ μεγάλη άκτινα ολόγυρα κατοικούσαν λαοί φίλοι και σύμμαχοι μεταξύ τους. Ίδιαίτερα οι Βησσοί², που κατοικούσαν στον Αίμο και τη Ροδόπη, αποτελούσαν εγγύηση για την ασφάλεια των λαών του Παγγαίου από τις επιθέσεις των λαών του βορρά³. Μιά ένδειξη ότι κάθε απόπειρα των ξένων λαών να φτάσουν

1. Η ονομασία αυτή δίνεται αυθαίρετα, γιατί, από όσο γνωρίζω, δε μαρτυρείται από τις αρχαίες πηγές.

2. Δεν είναι εύκολο να καθοριστεί η ακριβής σχέση ανάμεσα στους Βησσούς και τους Σάτρες. Ο Ηρόδοτος αναφέρεται στους πρώτους με τα λόγια: *Βησσοί δέ των Σατρών εισί οι προφητεύοντες του Ιεροῦ* (7, 111) αφήνοντας να εννοηθεί ότι αυτοί αποτελούσαν τμήμα των Σατρών. Εντύπωση όμως προξενεί το γεγονός ότι στα μεταγενέστερα χρόνια οι Σάτρες δεν αναφέρονται πιά, ενώ οι Βησσοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ιστορία της περιοχής ως τα χρόνια της ρωμαϊκής κυριαρχίας, ως μιιά μεγάλη φυλή που κατοικούσε μεταξύ Αίμου και Ροδόπης. Το πιο πιθανό είναι ότι οι Σάτρες ήταν μιιά θυγατρική φυλή των Βησσών, που ήταν γνωστοί και ως Δίοι (βλ. Θουκ. 2, 96), και άπευθύνονταν σ' αυτούς, που ήταν έμπειροι στη λατρεία του Διονύσου, να τους εφοδιάζουν με ιερείς για το μαντείο του θεού στο Παγγαίο (βλ. Perdrizet, Cultes κ.λ., σ. 39).

3. Βλ. J. N. Svoronos, *L'hellénisme primitif de la Macédoine prouvé par la numismatique et l'or du Pangée*, Athènes 1919, σ. 198. Ο Ίδιος (δ.π., σ. 61 κ.ε.) συσχετίζει αυτή

κοντὰ στὰ ὄρυγεῖα χρυσοῦ ἀντιμετωπιζόταν μακριὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία γιὰ τὴ συνδυασμένη ἐπίθεσις ὄλων τῶν γύρω θρακικῶν λαῶν ἐναντίον τῶν δέκα χιλιάδων στρατιωτῶν τοῦ Σωφάνη στὸν Δραβῆσκο (βλ. παραπάνω, σ. 80, ὑποσ. 5).

Πρέπει νὰ τονιστεῖ ἐδῶ ὅτι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν ἦταν ἀσυνήθιστο τὸ φαινόμενο νὰ συναντᾷ κανεῖς ἀνοχύρωτους θρακικοὺς οἰκισμοὺς, καὶ μάλιστα στὶς περιπτώσεις ποὺ ὑπῆρχαν κοντὰ ἀπόκρημνοι λόφοι καὶ ψηλὲς κορυφὲς βουνῶν, ποὺ χρησίμευαν ὡς καταφύγια, κάθε φορὰ ποὺ οἱ κάτοικοι κινδύνευαν ἀπὸ ἐχθρική ἐπιδρομή¹. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, στὰν ὁ Ἡρόδοτος λέει ὅτι μόνον οἱ Σάτρες τοῦ Παγγαίου δὲν ὑποδουλώθηκαν ποτὲ ἀπὸ κανέναν, ὡς αἰτία ἀναφέρει τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχαν ὡς καταφύγιό τους τὶς ψηλὲς καὶ ἀπόκρημνες κορυφὲς τοῦ Παγγαίου (7, 111), καὶ δὲν κάνει καθόλου λόγο γιὰ ὀχυρωμένους οἰκισμοὺς.

Ἐξάλλου καὶ ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία χρονολογεῖται τὸ καθένα ἀπὸ τὰ παραπάνω κάστρα, ἡ ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ γιὰ τὸ «Παλαιόκαστρο» καὶ ἡ ἐλληνιστικὴ γιὰ τὸ νεώτερο, δὲ συμπίπτουν μὲ ἐκείνη τῆς ἀκμῆς τῆς Σκαπτιῆς Ὑλῆς, γιὰ τὴν ὁποία κάνει λόγο ὁ Ἡρόδοτος. Ἐνδέχεται βέβαια νὰ γινόταν ἐκμετάλλευσή ὄρυξεων χρυσοῦ σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἀκόμη ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίοδο ἀνήκει ἓνα τμῆμα τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ Παλαιοχωριοῦ². Τίποτε ὅμως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὰ ἀνήκουν στὴ Σκαπτὴ Ὑλῇ καὶ οὔτε γνωρίζουμε ἂν αὐτὴ ἡ ὀνομασία ὑπῆρχε σὲ μιὰ τόσο παλαιὰ ἐποχὴ. Ἀλλὰ καὶ στὴν παρουσία τοῦ ἐλληνιστικοῦ κάστρου δὲν πρέπει νὰ δίνεται μεγάλη σημασία, γιατί ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἡ παραγωγὴ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ εἶχε σταματήσει ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου. Καμιὰ ἀπολύτως μνεῖα αὐτῆς τῆς περιοχῆς δὲ γίνεται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγὲς γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ σχετικὰ μὲ τὴν παραγωγὴ χρυσοῦ, ἐνῶ, ἀντίθετα, περίφημα γιὰ τὸ χρυσάφι τους στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου ἦταν τὰ Ἄστυλα, ἔνας λόφος κοντὰ στὶς Κρηνίδες, ποὺ κατόπι πῆραν τὸ ὄνομα Φιλίπποι³.

τὴν προστασία ποὺ πρόσφεραν οἱ Βῆσσοι ἢ Δίοι στοὺς μικρότερους θρακικοὺς λαοὺς μὲ τὸν ἀρχαῖο μῦθο τῶν γρυπῶν, ποὺ φρουροῦσαν τὸ χρυσάφι τῶν χωρῶν τοῦ βορρᾶ ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν ὑπερβόρειων Ἀρμασπῶν, μονόφθαλμων κυκλώπων, ποὺ ἤθελαν νὰ τὸ ἀρπάξουν (βλ. Ἡ ρ ὀ δ. 3, 116).

1. Βλ. V. Velkov, Das antike Siedlungsleben in Thrakien, «Klio» 62(1980) 7.

2. Unger-Schütz, 1980, σ. 24 κ.ε.

3. Βλ. Σ τ ρ ᾶ β., Γεωγρ. VII 331, ἀπ. 34: *ὅτι πλείστα μέταλλά ἐστι χρυσοῦ ἐν ταῖς Κρηνίσιν, ὅπου νῦν οἱ Φίλιπποι πόλις ἴδρυται, πλησίον τοῦ Παγγαίου ὄρους.* Ἐπίσης Δ ι ὀ δ. 16, 8, 6: *τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεα μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοιοῦτον ἠΐξῃσεν* (ἐνν. ὁ Φίλιππος) *ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσσδον πλεῖον ἢ χιλίων ταλάντων.*

Ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ Perdrizet («Klio» 1910, 27), ἡ κατεργασία χρυσοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Σκαπτῆς Ὑλης δὲν πρέπει νὰ ἄρχισε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰώνα π.Χ., ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες ἀρχαῖες μαρτυρίες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ ἐξαιρετικὰ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων τῆς περιοχῆς ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς Θάσιους καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάντληση τῶν χρυσοφόρων κοιτασμάτων ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου¹. Ἐπομένως, ἂν θέλουμε νὰ ἀναζητήσουμε καμινίες ἀπὸ τὰ κοιτάσματα τῆς Σκαπτῆς Ὑλης, θὰ πρέπει νὰ περιοριστοῦμε στὸ διάστημα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰώνα ὡς περίπου τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰώνα π.Χ., γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς της². Ὁ κύριος ὄγκος τῶν ὑπολειμμάτων τῆς περιόδου κατὰ τὴν ὁποία ἡ Σκαπτὴ Ὑλὴ εἶναι πασίγνωστη ὡς τὸ σημαντικότερο κέντρο παραγωγῆς χρυσοῦ στὸ Παγγαῖο καὶ τὴ γύρω περιοχὴ βρίσκεται στὴν κοιλάδα τῆς Νικησιανῆς. Σ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἀνακαλύφθηκαν, μέσα σὲ σωρὸ ἀπὸ καμινίες, καὶ ἴχνη ἀπὸ φούρνο γιὰ τὴν ἐκπύρωση τοῦ μεταλλεύματος³, καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ βρεθοῦν καὶ ἄλλα πολὺ σημαντικότερα εὐρήματα, ἂν γίνουν συνδυασμένες ἀρχαιολογικὲς καὶ γεωλογικὲς ἐρευνες, πρὶν οἱ λατόμοι μαρμάρων κατακάψουν ἐντελῶς τὴν περιοχὴ καὶ ἐξαφανίσουν κάθε ἴχνος ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ἀποδειχθεῖ χρήσιμο γιὰ τὴν ἐρευνα.

Δυστυχῶς, οἱ ὑπάρχουσες ἀρχαῖες μαρτυρίες δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ ἐξακριβώσει κανεὶς ἂν ὁ Ἡρόδοτος μὲ τὴ Σκαπτὴ Ὑλὴ ἐννοοῦσε μιὰ πόλιν τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ἢ μιὰ τοποθεσίαν. Μᾶλλον ὅμως πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο, γιατί ὡς πόλιν χαρακτηρίζεται μόνον ἀπὸ τὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο (*πόλις Θράκης μικρά, ἀντικρὺ Θάσου*), ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶδαμε, ἀνήκει στὸν 6ο αἰώνα μ.Χ., δηλ. σὲ μιὰ πολὺ μεταγενέστερη ἐποχὴ. Ἀντίθετα ὁ Πλούταρχος τὸν 1ο αἰώνα μ.Χ. τὴν χαρακτηρίζει ὡς *χωρίον*⁴, καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὴ ἡ λέξις στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα συνηθέστερα σημαίνει «τοποθεσίαν», «περιοχὴν», καὶ πιὸ σπάνια «πόλιν» ἢ «χωρίον». Σὲ μιὰ τέ-

1. Βλ. Ἀρβανιτόπουλος, ὁ.π., σ. 86.

2. Τὸ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀμέσως μετὰ τὴν μνείαν τῆς Σκαπτῆς Ὑλης (6, 46) ἀναφέρειται στὴν ἀνακάλυψη τῶν μεταλλείων ἀπὸ τοὺς Φοίνικες (6, 47: *εἶδον δὲ καὶ αὐτὸς τὰ μέταλλα ταῦτα, καὶ μακρὸν ἦν θωμασιότατα τὰ οἱ Φοίνικες ἀνέθρον οἱ μετὰ Θάσου κτίσαντες τὴν νῆσον ταύτην*) δὲν ἀποτελεῖ ἐνδειξὴ γιὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς τῆς ὀνομασίας. Τὸν Φοίνικες τοὺς ἀναφέρει σὲ συνάρτηση ἀποκλειστικὰ μὲ τὰ ὀρυχεῖα τῆς Θάσου, ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ποῦ ἀκολουθοῦν ἀμέσως παρακάτω: *τὰ δὲ μέταλλα τὰ Φοινικὰ ταῦτα τῆς Θάσου κ.λ.* (ὁ.π.).

3. Βλ. Unger-Schütz 1980, σ. 23 καὶ 35.

4. Κίμ. 4: *καὶ τελευτῆσαι μὲν ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ (τοῦτο δ' ἔστιν τῆς Θράκης χωρίον)*. Βλ. καὶ Μαρκελ., Βίος Θουκ. 47: *ἐν Σκαπτῇ ὕλῃ τῆς Θράκης χωρίον*.

τοια περίπτωση ἡ Σκαπτὴ Ὑλῆ¹ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελοῦσε μιὰ εὐρύτερη περιοχή στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου, ὅποτε θὰ περιλάμβανε καὶ τὶς δυὸ συνεχόμενες κοιλάδες, δηλ. τῆς Νικησιανῆς καὶ τοῦ Παλαιοχωριοῦ, καὶ ὄχι ἕναν οἰκισμό. Καὶ ἂν ὁμως συνέβαινε κάτι τέτοιο, οἱ διαφορὲς ἐνδείξεις συνηγοροῦν μὲ τὴν ἄποψη ὅτι τὸ ἐπίκεντρο τῆς παραγωγῆς πολύτιμων μετάλλων, τουλάχιστο κατὰ τὴν ἐποχὴ πού μᾶς ἐνδιαφέρει, πρέπει νὰ βρισκόταν στὴ Νικησιανή. Αὐτὲς εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ὄγκο τῶν ὑπολειμμάτων πού ἀναφέραμε παραπάνω, οἱ ἑξῆς:

α) Ὁ Ἡρόδοτος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τῇ μεγαλύτερῃ συμμετοχῇ στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων εἶχαν οἱ Σάτρες (7,112), οἱ ὁποῖοι ἦταν ὁ μόνος θρακικὸς λαὸς πού δὲν ὑποδουλώθηκε ποτέ, οὔτε καὶ στὸν Ξέρξῃ, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά γιατί ἦταν λαὸς πολεμικὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ γιατί κατοικοῦσε ἐπάνω σὲ ψηλὰ δασωμένα ὄρη πού ἦταν σκεπασμένα μὲ χιόνι. Ὅποιοσδήποτε γνώστης τῆς περιοχῆς εἶναι σὲ θέση νὰ βεβαιώσει ὅτι τὸ πλεόν ἀπόκριμνο καὶ ἀπρόσιτο, ἰδιαίτερα γιὰ ἕναν ξένο, τμήμα τοῦ Παγγαίου εἶναι αὐτὸ πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Νικησιανῆς. Ὑπάρχουν ἀπόκριμνες πλαγιὲς καὶ βραχώδεις χαράδρες, ὅπου ἀκόμη καὶ οἱ ἐντόπιοι βοσκοὶ ἢ ξυλοκόποι ἀδυνατοῦν νὰ πλησιάσουν. Ἐδῶ τὰ χιόνια διατηροῦνται τοὺς περισσότερους μῆνες τοῦ χρόνου, καὶ μάλιστα ὑπάρχουν βαθιὲς χαράδρες ὅπου τὸ χιόνι διατηρεῖται ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες.

β) Τὸ νερὸ εἶναι κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ χρυσοῦ. Ἡ κοιλάδα λοιπὸν τῆς Νικησιανῆς ἔχει τὰ ἀφθονότερα νερά τῆς ΒΑ πλευρᾶς καὶ ἴσως καὶ ὁλόκληρῆς τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου.

γ) Ὑπάρχουν τοπωνύμια στὴν περιοχή τῆς Νικησιανῆς πού ἴσως μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς μακρινὴ ἀνάμνηση τῆς παραγωγῆς πολύτιμων μετάλλων σ' αὐτὴ τὴν περιοχή. Δυτικότερα ἀπὸ τὴ θέση πού πηγάζει τὸ νερὸ στὸ Παγγαῖο καὶ δημιουργεῖ καταρράκτη (ἡ ἐντόπια ὀνομασία εἶναι «Ντιρέκι») καὶ ἀρκετὰ ψηλότερα σὲ ὑψόμετρο μεγαλύτερο ἀπὸ χίλια μέτρα, βρίσκονται τρεῖς στοῦδες σκαμμένες μέσα στὸ βράχο, μὲ πλάτος 1,50-2 μέτρων καὶ ὕψος σχεδὸν τὸ ἴδιο. Τὸ μήκος τους ἦταν δύσκολο νὰ ἐξακριβωθεῖ, γιατί ὑπῆρχαν νερά στὸ δάπεδο καὶ καθιστοῦσαν τὴν ἐξερεύνηση δύσκολη καὶ ἐπικίνδυνη². Αὐτὲς εἶναι οἱ γνωστὲς σὲ ὅλη τὴν περιοχή «Ἀσημότρυπες», τὶς ὁποῖες, ὅπως εἶδαμε, ὁ Casson (δ.π., 65) ἐσφαλμένα τὶς τοποθετεῖ πάνω ἀπὸ

1. Καὶ ἡ ὀνομασία Σκαπτὴ Ὑλῆ αὐτὴ καθεαυτὴ ἀρμόζει περισσότερο σὲ περιοχή παρὰ σὲ πόλη. Κατὰ λέξιν σημαίνει «σκαμμένο δάσος».

2. Τώρα οἱ στοῦδες αὐτὲς ἔχουν διαπλατυνεῖ καὶ ὑποστηλωθεῖ ἀπὸ μιὰ ἐταιρεία πού ἐρευνᾷ ἂν ὑπάρχουν μέταλλα ἐκμεταλλεύσιμα.

τή Μεσορόπη. Βέβαια φαίνεται μάλλον άπίθανο νά μεταφερόταν όλο έκείνο τό μετάλλευμα, τοῦ όποίου οί σωροί τών ύπολειμμάτων άπλώνονται μόνο στήν κοιλάδα τής Νικήσιανης σέ απόσταση 8-10 χιλιομέτρων από αυτό τό σημείο, γιά έπεξεργασία τόσο μακριά από τόν τόπο τής έξόρυξης καί μάλιστα μέ τά άτελή μέσα έκείνης τής έποχης¹. Κι αυτό τή στιγμή πού και χῶρος ύπήρχε έξω από τις στοές γιά τις διάφορες έργασίες και ξύλα άφθονα από τά πυκνά δάση όξιάς γιά τήν εκχύρωση τοῦ μεταλλεύματος και νερό, άν ήταν άπαραίτητο, και σ' αυτή τήν τοποθεσία και, σέ μεγάλες ποσότητες, λίγες εκκατοντάδες μέτρα πιο κάτω. Οί σωροί λοιπόν τών ύπολειμμάτων, τουλάχιστο στο μεγαλύτερο μέρος τους, πρέπει νά προέρχονται από μετάλλευμα πού έξορυσσόταν από άλλου και όχι από τις «'Ασημότρυπες». 'Από πού όμως άκριβώς και μέ ποιο τρόπο² είναι ένα θέμα πού έμπίπτει στήν άρμοδιότητα άλλων επιστημόνων.

Η όνομασία «'Ασημότρυπες» δέν είναι ή μόνη πού θυμίζει παραγωγή πολύτιμων μετάλλων σ' αυτή τήν περιοχή. Δυτικότερα από αυτές τις στοές, ψηλότερα από τήν τοποθεσία «Ντένα», ύπάρχει μιá περιοχή πού όνομάζεται από τοῦς έντόπιους «Χρυσούσουϊ». Αυτό μάλλον είναι φθαρμένος τύπος τοῦ τουρκικοῦ όνόματος «Χρυσούσουγιου», πού σημαίνει «τοῦ χρυσοῦ τό νερό». Τό δεύτερο συνθετικό δικαιολογεῖται από τό γεγονός ότι πραγματικά ύπάρχει πηγή νεροῦ σ' αυτή τήν τοποθεσία. Τό πρώτο όμως δέν μπορεί νά είναι τίποτε άλλο από τήν έλληνική λέξη «χρυσός». Δέν αποκλείεται οί Τούρκοι κατακτητές νά βρῆκαν μιá έλληνική όνομασία και νά τή μετέτρεψαν μόνο κατά τό β' συνθετικό της διατηρώντας αναλλοίωτο τό πρώτο, «χρυσός», πού ένδέχεται νά είναι ένδεικτικό τής παρουσίας μεταλλεύματος αὐτοῦ τοῦ είδους σ' αυτή τήν περιοχή κατά τήν άρχαιότητα.

Τέλος ή όνομασία Σκαπτή "Υλη δικαιολογεῖται γιά μιá περιοχή, όπως ή κοιλάδα τής Νικήσιανης, πού και σήμερα είναι κατάφυτη, ιδιαίτερα δ-

1. Τήν αντίθετη άποψη ύποστηρίζει ό Perdrizet, «Klio» 1910, 25.

2. Πάντως τό γεγονός ότι δέν έχουν βρεθεῖ ύπόγειες στοές κοντά στοῦς σωρούς τών ύπολειμμάτων δείχνει ότι από τοῦς διάφορους τρόπους έξαγωγῆς χρυσοῦ (γιά μιá συστηματική άπαρίθμηση τών διάφορων μεθόδων βλ. R. J. Forbes, *Metallurgy in Antiquity. A Notebook for Archaeologists and Technologists*, Leiden 1950, σ. 50) αὐτός πού φαίνεται πιο πιθανός γιά τήν περίπτωση τής Σκαπτής "Υλης είναι τό σκάψιμο στήν επιφάνεια τοῦ εδάφους. 'Ετσι οί λάκκοι πού δημιουργήθηκαν μέ αυτό τόν τρόπο έπαιξαν νά είναι ευδιάκριτοι ύστερα από προσχώσεις τώσων ετών. Αυτό βέβαια δέ σημαίνει ότι αποκλείεται και ή παράλληλη χρήση άλλων μεθόδων έξόρυξης τοῦ μεταλλεύματος γι' αυτή τήν περιοχή, όπως λ.χ. ή έπεξεργασία τής άμμου πού κατέβαζε ό χείμαρρος μετά από κάθε βροχή, καθώς και τό σκάψιμο στοών στίς βραχώδεις πλαγιές τοῦ βουνοῦ (Βλ. Δ. Σ α μ σ ά ρ η, 'Ιστορική γεωγραφία τής 'Ανατολικῆς Μακεδονίας κατά τήν άρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 40 κ.έ.).

μως πρὶν ἀπὸ τῆ μεγάλης πυρακαῖα τοῦ 1917, ὅπως θυμοῦνται οἱ γεροντότεροι, ἦταν σκεπασμένη μὲ δάση ἀπὸ πελώριες βελανιδιές καὶ καστανιές, ποὺ ἔφταναν ὡς τὶς παρυφῆς τοῦ χωριοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ὅταν ὁ Ἀ. Γούσιος περιηγήθηκε τὶς κωμοπόλεις τῆς ΒΑ πλευρᾶς τοῦ Παγγαίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἡ μόνη κοιλάδα ποὺ τοῦ ἔκανε ἐντύπωση γιὰ τὰ δάση τῆς ἦταν αὐτὴ τῆς Νικησιανῆς¹. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ γειτονικὴ κοιλάδα τοῦ Παλαιοχωριοῦ.

Δυστυχῶς αὐτὴ ἡ περιοχὴ τοῦ Παγγαίου δὲν ἔχει ἐρευνηθεῖ ἀκόμη ἱκανοποιητικᾶ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές ποὺ ἔγιναν τὸ 1959-62 ἀπὸ τὴν Ἐφορεῖα Ἀρχαιοτήτων Καβάλας στὴ θέσις «Τοῦμπα», ΒΔ τῆς Νικησιανῆς, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν τάφοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μὲ ἀξιόλογα εὐρήματα, ἄλλη συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα δὲν ἔχει γίνεῖ. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι μιὰ τέτοια προσπάθεια θὰ ἔφερνε στὸ φῶς στοιχεῖα ποὺ θὰ φώτιζαν κάπως περισσότερο μερικὲς πτυχές τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς περιοχῆς καὶ γενικότερα τοῦ Παγγαίου. Εὐτυχῶς τελευταῖα ἔχει καταρτιστεῖ ἓνα κοινὸ πρόγραμμα μελέτης τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τὸ Γεωλογικὸ Τμῆμα τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τὸ Ἰνστιτοῦτο Γεωλογικῶν καὶ Μεταλλευτικῶν Ἑρευνῶν (ΙΓΜΕ) καὶ τὴν Ἐφορεῖα Ἀρχαιοτήτων Καβάλας. Οἱ προκαταρκτικὲς ἐρευνες τοῦ ΙΓΜΕ, κοντὰ στὰ ἄλλα ἀποτελέσματα, ἔφεραν στὸ φῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς «Ἀσημότρυπες», καὶ ἄλλες δώδεκα τεχνητὲς στοῆς τοῦ Παγγαῖο² καὶ εἰδικότερα, σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ κ. Ἀ. Κελεπερτζή, προϊσταμένου τοῦ Παραρτήματος ΙΓΜΕ Θεσσαλονίκης, στὸ ριπίδιο ἀποθέσεων μεταλλεύματος ποὺ δημιουργεῖται στὶς κοιλάδες τοῦ Παγγαίου πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Νικησιανῆς.

Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΤΣΕΚΟΥΤΡΑΚΗΣ

1. Ἡ κατὰ τὸ Παγγαῖον χώρα, Λακκοβηκίων τοπογραφία, ἦθη, ἔθιμα καὶ γλώσσα, Λειψία 1894, σ. 17: Νικησιάνη. Ἡ κωμόπολις αὕτη κεῖται ἐντὸς καταφύτου καὶ λαμπρᾶς κοιλάδος κ.λ.

2. Βλ. «Δελτ. Ἐνημερ. ΙΓΜΕ», Ἰούλ.-Νοέμβρ. 1980, 19 κ.έ.

SUMMARY

Damianos Tsekourakis, The Place of ancient Scape Hyle.

Those who have attempted to identify the ancient Scape Hyle, which was the most famous centre of gold-mining on the mainland opposite Thasos in the 6th and 5th centuries B.C., usually lack personal knowledge of the topography of this area and are not familiar enough with the evidence of ancient authors. These are the two main fields where the contribution of this article will be confined.

Most of the scholars have placed Scape Hyle on or around the Mount Pangaeum and especially on the NE side of it. There is, however, a disagreement concerning the exact location of it. It has been situated near the monastery of Eikosiphoinissa, in the village called Palaeochori, on the hills between Palaeochori and Nikisiani, and elsewhere. The author of this article believes that Scape Hyle was not a town but a wider area which comprised the valleys of both Nikisiani and Palaeochori. The centre, however, of gold-production, especially in the period when Scape Hyle flourished, was Nikisiani. Some of the indications for this are the following:

a) The heaps of slag («scoriae») are more extensive here than in the neighbouring places.

b) Herodotus says that the tribe of Satrai, who had the main share in the gold-production, used the steep rocks of Pangaeum as a refuge when attacked by an enemy. The side of this mountain facing Nikisiani is the most inaccessible of all.

c) There is plenty of water in this valley.

d) There are names of places, like «Silver holes», «The water of gold» and so on, which might be reminiscences of the existence of metal-workings in this area.

e) Scape Hyle means «dug wood» and this is the most richly wooded side of Pangaeum.